

УНИВЕРЗИТЕТ ЕДУКОНС У СРЕМСКОЈ КАМЕНИЦИ

ФАКУЛТЕТ ПОСЛОВНЕ ЕКОНОМИЈЕ

UNIVERZITET EDUCONS :

Broj U.O.579/23

31.05.2023. god.

SREMSKA KAMENICA

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
Датум и орган који је именовано комисију: 19.04.2023. године, Одлука наставно-научног већа Факултета Пословне економије број <u>NE 50/23</u> Универзитета Едуконе, Сремска Каменица.
Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: <ol style="list-style-type: none">1. Проф. др Диона Ђурђевић, ванредни професор Факултет пословне економије, Универзитет Едуконс Сремска Каменица, УНО Маркетинг, 28.06.2018. године, председник комисије2. Проф. др Александар Грубор, редовни професор Економски факултет Суботица, Универзитет у Новом Саду, УНО Маркетинг, 02.10.2013. године, члан3. Проф. др Вилмош Тот, редовни професор Факултет пословне економије, Универзитет Едуконс Сремска Каменица, УНО Пословна економија и менаџмент, 01.09.2021. године, ментор
2. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
Име, име једног родитеља, презиме: Зоран Горан Брљак
Датум рођења, општина, република: 06.09.1991.год., Нови Сад, Нови Сад, Србија
Датум и место одбране, назив мастер рада (или магистарске тезе): 11.2016. Универзитет Едуконс, Сремска Каменица, Промотивне активности високошколских установа.
Научна област из које је стечено академско звање мастер (или магистар наука): мастер економиста

Објављени научни радови (са категоријом публикације Р или М):

1. Ljiljana Rajnović, Snežana Cico, Zoran Brljak, (2020), **RESTITUTION OF AGRICULTURAL LAND IN SERBIA - COMPARATIVE LEGAL ASPECTS**, ECONOMICS OF AGRICULTURE, Vol. LXVII, No. 4 (1049-1396), 2020, BELGRADE , ISSN 0352-3462 , pg. 1353-1366, **M24**
2. Ljiljana Rajnović, Zoran Brljak, Snežana Cico, (2021) **POSITION OF HOLDERS OF RIGHT TO RETURN LAND IN THE PROCEDURE OF RESTITUTION AND LESSEE OF LAND**, International Scientific Conference, SUSTAINABLE AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT, INSTITUTE OF AGRICULTURAL ECONOMICS, Belgrade , pg. 171-181 ,**M14**
3. Zoran Brljak, Jelena Ješić, Zlatica Miladinov (2020), **DIGITAL AGRICULTURE AS A FACTOR OF ENERGY EFFICIENCY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION**, YOURS 2020 ABSTRACT PROCEEDINGS, YOUng ResearcherS Conference 2020, 28th September 2020, INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJA I PROJEKTOVANJA U PRIVREDI, Belgrade **M33**
4. Zoran Brljak, Zsolt Kőműves, Salma Stella Vig (2020), **Leader’s opinion about the connecting points Agriculture and Tourism within catering trade**, ACTA AGRARIA KAPOSVÁRIENSIS, 24(2), 108–122; DOI: 10.31914/aak.2447 **M33**
5. Simonida Vukadinović, Zoran Brljak, Vladica Vojinović, (2019), **PLAN ZAPOŠLJAVANJA AP VOJVODINE SA PRIMERIMA DOBRE PRAKSE**, Poslovna Ekonomija, Univerzitet EDUCONS, Vol. XXV, str. 69-82. **M52**
6. Zoran Brljak, Nenad Penezić, Aco Bobić, (2020.), **RESOCIJALIZACIJA I PREDUZETNIČKA INICIJATIVA RADNO ANGAŽOVANIH OSUĐENIKA PENALNIH USTANOVA U VOJVODINI**, Poslovna Ekonomija, Univerzitet EDUCONS, vol. XXVI, str. 20-33. **M52**
7. Jelena Tadić, Zoran Brljak, **Environmental Performances of Company**, Climate Change, Economic Development, Environmental and People conference, CCEDEP 2019, University EDUCONS Novi Sad, pg 123-132 Serbia 24th October 2019. **M33**

3. ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Наслов (на српском и енглеском језику):

Концепт унапређења конкурентности малих произвођача хране и пића у Републици Србији

The Concept of Increasing Competitive Advantage of Small Food and Beverage Companies in the Republic of Serbia

ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Конкурентност је сложен, вишедимензионални феномен који се може посматрати на националном и регионалном нивоу, на нивоу сектора и кластера, на нивоу предузећа, па све до нивоа појединачних производа. Може се истраживати на различите начине користећи различите методологије и показатеље. Прехрамбена индустрија је разноврсна производна делатност која значајно доприноси стварању нове вредности, запошљавању, извозу, регионалном и укупном привредном развоју. Ради се о радно (запошљава велики број радника) и ресурсно интензивним, извозно оријентисаним сектору производње. У предузећима прехрамбене индустрије традиционално доминирају производи ниже технолошке сложености и додате вредности, које претежно карактерише ценовни вид конкуренције на домаћем и светском тржишту тако да је значајан извор конкурентске предности вођство у трошковима, док су стратегије диференцијације и фокусирања у циљу унапређења њихове конкурентности биле мање заступљене. Традиционални извори конкурентности предузећа прехрамбене индустрије у чијој је основи производња на основама економије обима и ниских трошкова производње више нису довољни у високо конкурентном и динамичном пословном окружењу. Пословање и развој који се заснива само на стратегији ниских трошкова и јефтених финалних производа постаје све мање одржива опција за предузећа која настоје да континуирано унапређују властиту конкурентност. Истраживања конкурентности у области прехрамбене индустрије недовољно се фокусирају на то како предузећа да унапреде активности које стварају већу додату вредност и на тим основама унапреде своју конкурентност, развој тих активности остаје основа за унапређење укупне конкурентности предузећа прехрамбене индустрије, како у Србији тако и у свету. Рад је фокусиран на мале произвођаче хране и пића, на бази теоријског прегледа и истраживања даје се концепт за унапређење конкурентности базиран на пет елемената: технолошке подршке, пословног консалтинга, промоције, дистрибуције и оцењивања.

Докторска дисертација под називом „ Концепт унапређења конкурентности малих произвођача хране и пића у Републици Србији " написана је на 174 страница. Структуру рада чине 9 поглавља и то: Увод; Конкурентност као вишеслојна економска категорија, Економски значај индустрије хране и пића У Европској унији, земљама ЕУ из окружења и Србији, Пословне перформансе индустрије хране и пића Војводине, Конкурентност малих и средњих предузећа у области индустрије хране и пића у ЕУ, земљама ЕУ из окружења, Србији и Војводини, Приказ и анализа успешних примера повећања конкурентности произвођача хране и пића, Истраживање, Дискусија резултата и Закључна разматрања као и списак коришћене литературе. Поред основне структуре дисертација садржи и „„Кључну документацијску информацију" на српском и енглеском језику, списак табела, слика, као и попуњене и потписане изјаве (Изјава кандидата о ауторству докторске дисертације; Изјава кандидата о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертацији; Изјава о уношењу у Репозиторијум и коришћењу).

Докторска дисертација обухвата 53 табеле, 15 слика, 106 релевантних референци.

ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У првом поглављу - Увод, приказан је полазни оквир дисертације, са дефинисаним предметом, циљевима и хипотезама.

Предмет истраживања докторске дисертације је конкурентност малих произвођача хране и пића у сектору индустрије хране и пића у Републици Србији.

У односу на Предмет истраживања дефинисани су *следећи циљеви*:

- а) сагледавање достигнутог нивоа развијености и конкурентности предузећа индустрије хране и пића у Србији,
- б) компарација достигнуте конкурентности предузећа у области хране и пића у Републици Србији и предузећа у области хране и пића земаља у окружењу путем најчешће коришћених показатеља конкурентности сектора;

в) идентификација неопходних промена у стратегијама унапређења конкурентности предузећа индустрије хране и пића Србије и

г) презентација властитог концепта унапређења конкурентности малих произвођача у индустрији хране и пића у Републици Србији.

Основна хипотеза:

X0 – Мали пољопривредни произвођачи хране и пића у Републици Србији нису довољно конкурентни на домаћем и иностраном тржишту.

Изведене хипотезе:

X1 – Ниска конкурентност малих и средњих произвођача хране и пића је значајним делом последица њихове изражене дисперзије у производњи.

X2 – Мали произвођачи хране и пића нису препознати од стране потрошача у иностранству.

X3 – Препозната је потреба за технолошким консалтингом код испитиваних малих произвођача хране и пића.

X4 – Препозната је потреба за унапређењем промоције код испитиваних малих произвођача хране и пића.

X5 – Препозната је потреба за унапређењем дистрибуције код испитиваних малих произвођача хране и пића.

X6 – Препозната је потреба за унапређењем пословног консалтинга код испитиваних малих произвођача хране и пића.

X7 – Препозната је потреба за оцењивањем од стране експерата код испитиваних малих произвођача хране и пића.

У другом поглављу – Конкурентност као вишеслојна економска категорија, дефинисана је садржајна обухватност концепта конкурентности као један од најчешће коришћених израза у економској теорији, сложеност феномена конкурентности и различити приступи истраживању категорије конкурентности. Дефинисани су и објашњени нивои конкурентности: конкурентност предузећа, конкурентност сектора (гране), регионална конкурентност и конкурентност земље.

У трећем поглављу - Економски значај индустрије хране и пића У Европској унији, земљама ЕУ из окружења и Србији, индустрија хране и пића је сложена производна делатност која у оквиру ланца вредности користи и прерађује сировине добијене из пољопривредне производње ради подмиривања прехранбених потреба људи. Припада сектору Прерађивачке индустрије и састоји се од две области: Производње прехранбених производа и Производња пића. На бази прикупљених података дата је структура произвођача хране и пића према величини, броју, броју запослених, бруто додатој вредности предузећа у Србији, ЕУ и земљама у окружењу.

У четвртном поглављу – Пословне перформансе индустрије хране и пића Војводине, дат је детаљан приказ на нивоу Војводине као и по регионима у Војводини по следећим критеријумима: развијеност индустрије хране и пића у Војводини, броју предузећа у индустрији хране и пића Војводине, запослености и висине зараде у предузећима индустрије хране и пића Војводине, промету предузећа која послују у индустрији хране и пића Војводине, бруто додатој вредности предузећа која послују у индустрији хране и пића Војводине

У петом поглављу – Конкурентност малих и средњих предузећа у области индустрије хране и пића у ЕУ, земљама ЕУ из окружења, Србији и Војводини, урађена је компаративна анализа конкурентности према бруто додатој вредности, величини предузећа, просечној величини, продуктивности. На основу резултата ове анализе потврђена је прва изведена хипотеза да је ниска конкурентност малих и средњих предузећа из области индустрије хране и пића (произвођача хране и пића) из Војводине значајним делом последица њихове изражене дисперзије у производњи што им не омогућава са једне стране производњу на основама економије обима и ценовну конкурентност по том основу, а са друге стране не даје им довољно простора за диференцирање и стварање препознатљивих глобалних брендова који ће бити део већих производно-услужних глобалних ланаца вредности, односно вредносних ланаца производње и продаје

У шестом поглављу – Приказ и анализа успешних примера повећања конкурентности произвођача хране и пића, на бази истраживања добре праксе повећања конкурентности у земљама ЕУ издвојена су и приказана три успешна примера повећања конкурентности са свим својим специфичностима. Приказани су примери из: Швајцарске - International Taste Institute (Интернационални институт укуса), Италије – Eataly, Словеније - Bohinj from Bohinjско. На основу приказаних примера дефинисани су кључни елементи за повећање конкурентности: технолошка подршка, дистрибуција, промоција, пословни консалтинг, оцењивање. Ови кључни елементи су основа за креирање концепта за унапређење конкурентности.

У седмом и осмом поглављу – Истраживање и Дискусија резултата према постављеним хипотезама, прво су приказани резултати пилот истраживања о препознатости малих произвођача хране и пића у иностранству, објашњен је узорак истраживања и потврђена друга изведена хипотеза.

У другом делу истраживања за који је креиран Упитник који се састојао из 9. демографских питања и 66. питања везаних за 5. батерија тј. елемената за повећање конкурентности, на која су испитаници одговарали на Ликертовој скали од 5. одговора. За потребе истраживања употребљен је пригодан узорак који је чинио 166. испитаника – малих произвођача хране и пића. Оцена модела истраживања показала је Пет фактора има својствену вредност већу од 1, при чему пословни консалтинг доприноси са 27,59% укупно објашњене варијансе, оцењивање са 16,04%, технолошка подршка са 12,03%, дистрибуција са 10,16% и промоција са 8,73%. Укупна објашњена варијанса износи 74,55%. Кронбахова алфа је за први фактор (пословни консалтинг) износила 0,947, за други (оцењивање) 0,835, за трећи (техн. подршка) 0,762, за четврти (дистрибуција) 0,865 и за пети фактор (промоција) 0,824. Тиме се закључује да је мерна скала конкурентности малих произвођача хране и пића, са својих пет фактора и 18. тврдњи, поуздана, јер је одликује висока унутрашња конзистентност у свим посматраним тврдњама и одговарајућим факторима. приказани су описни статистички показатељи фактора конкурентности (активности: пословног консалтинга, оцењивања понуде, технолошке подршке, дистрибуције и промоције). За добијање описних статистичких показатеља употребљене су средња вредност, медијана, стандардно одступање, распон вредности променљивих, асиметрија и спљоштеност расподеле. У оквиру свих пет фактора, испитаници су за сваку тврдњу изражавали слагање давањем оцене на скали од 1 до 5 (1 – уопште се не слажем, 2 – не слажем се, 3 – немам мишљење, 4 – слажем се, 5 – потпуно се слажем). Свих пет фактора: пословни консалтинг, оцењивање понуде, технолошка подршка, дистрибуција и промоција добијене су као сума резултата сваке појединачне тврдње, те је укупан резултат на свакој скали подељен са укупним бројем тврдњи које чине сваки фактор. Овим, додатним кораком, омогућено је лакше тумачење резултата, с обзиром на то да су сви фактори враћени у првобитни облик употребљен за све тврдње (од 1 до 5).

Урађен је структурни модел при чему највећи ефекат на конкурентност малих произвођача хране и пића има „пословни консалтинг“ (0,793), следи „технолошка подршка“ (0,584), те „оцењивање“ (0,496), док „дистрибуција“ и „промоција“ немају значајне t статистике ($p > 0,001$), тј. не остварују значајне ефекте на конкурентност малих произвођача хране и пића

Тестиране су хипотезе, дефинисане на основу батерија питања, анализом фреквенције, Крушкар-Волисов тест, Колмогоров-Смирнов и Шапиро-Вилковог тест, Ман-Витнијев У тест.

У деветом поглављу Закључна разматрања објашњена су по постављеним хипотезама, издвојени су најзначајнији резултати, указано је на даља могућа истраживања и креиран је концепт портала за унапређење конкурентности.

У литератури је приказан списак тренутно доступне, актуелне и расположиве научне грађе која је послужила као основа за израду дисертације.

Кандидат је у току истраживања, у склопу рада на докторској дисертацији, објавио научно-истраживачке радове:

1. Zoran Brljak, Слађана Суботић (2022), EDUCATION AS THE SOURCE OF A KNOWLEDGE TURNED INTO INNOVATION AS WELL AS A CONCEPT OF COMPETITIVENESS, KNOWLEDGE-International Journal 52 (2), 229-234 **M33**
2. Brljak, Z., Milićević, S. (2022). Izgradnja sposobnosti u funkciji unapređenja konkurentnosti industrijskih

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ЗАКЉУЧЦИ:

Почетне претпоставке у раду дефинисане у форми хипотеза су истраживањем потврђене, што указује на недовољну препознатост малих произвођача хране и пића на домаћем тржишту. Један од могућих разлога је њихова изражена дисперзија у производњи, што је показала анализа података и компаративна анализа конкурентности урађена у трећем поглављу.

Тиме је потврђена хипотеза Х1 – Ниска конкурентност малих и средњих произвођача хране и пића је значајним делом последица њихове изражене дисперзије у производњи.

У односу на тест истраживање, које је спроведено путем анкете потврђена је хипотеза Х2 – Мали произвођачи хране и пића нису препознати од стране потрошача у иностранству.

Резултати истраживања малих произвођача хране и пића добијени на основу анкетања указују да су мали произвођачи хране и пића препознали све елементе концепта као недостајуће и неопходне за њихово повећање конкурентности.

Тиме су потврђене хипотезе:

Х3 – Препозната је потреба за технолошким консалтингом код испитиваних малих произвођача хране и пића.

Х4 – Препозната је потреба за унапређењем промоције код испитиваних малих произвођача хране и пића.

Х5 – Препозната је потреба за унапређењем дистрибуције код испитиваних малих произвођача хране и пића.

Х6 – Препозната је потреба за унапређењем пословног консалтинга код испитиваних малих произвођача хране и пића

Х7 – Препозната је потреба за оцењивањем од стране експерата код испитиваних малих произвођача хране и пића.

Доказивањем свих изведених хипотеза доказана је и основна хипотеза:

Х0 – Мали пољопривредни произвођачи хране и пића у Републици Србији нису довољно конкурентни на домаћем и иностраном тржишту.

Резултати који показује да врста произвођача, пол испитаника, старост испитаника, образовање испитаника, искуство у послу не утичу статистички значајно на препознавање потребе за наведеним елементима конкурентности, говори нам у прилог универзалности и свеопштој присутности потребе за оваквим видом подршке.

Резултати моделирања указују да највећи ефекат на конкурентност малих произвођача хране и пића има унапређење пословног консалтинга, затим технолошка подршка, те оцењивање од стране експерата, док дистрибуција и промоција немају значајан утицај на конкурентност. То нам уједно указује на горуће проблеме произвођача хране и пића:

1. Недостатак знања из управљања, финансија, познавања закона...
2. Неопходна помоћ при производњи, задржавању квалитета, побољшању квалитета производа, осавремењивању технологије коју користе...
3. Њихова жеља да им производи буду оцењени односно рангирани, у суштини је потреба за повратном информацијом какав производ они праве.
4. У овом тренутку нису још свесни важности промоције и дистрибуције, али логично је да чим крену да решавају проблеме описане у прве три тачке, неминовно ће промоција и дистрибуција доћи у фокус.

Као резултат рада предложен је и Концепт портала малих произвођача хране и пића и могућност његове примене у даљим истраживањима на друге индустријске гране и делатности.

ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА:

На основу детаљне анализе дисертације, Комисија закључује да је истраживање сагласно са дефинисаним предметом, циљевима истраживања, и хипотезама рада. Формулисани предмет истраживања је веома актуелан, а добијени резултати представљају значајан научни допринос у предметној области. Дисертација је конципирана на оригиналан начин и Комисија даје позитивну оцену приказа и анализе добијених резултата.

КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У складу са интерним актима Универзитета, Правилником о докторским студијама, Комисија закључује:

- Да је дисертација у потпуности написана у складу са образложењем у пријави теме;
- Да дисертација садржи све битне елементе и да је текст дисертације прошао контролу на плагијаризам
- Да докторска дисертација под називом „Концепт унапређења конкурентности малих произвођача хране и пића у Републици Србији“ поседује и академски и практичан значај. Дисертација представља систематски приступ у развоју савремене методологије повећања конкурентности у прехранбеној индустрији, односно малих произвођача хране и пича. Такође, отвара се могућност примене добијеног концепта у другим индустријама и гранама.

Главни научни допринос дисертације (до 100 речи) - на српском и енглеском језику
У дисертацији је на бази економских показатеља приказано место, улога и значај прехранбене индустрије Републике Србије, АП Војводине и компаративна анализа са ЕУ и земљама ЕУ у нашем окружењу. У циљу побољшања уочене позиције на бази истражене добре праксе повећања конкурентности, креиран је концепт који је препознат у истраживању од стране малих произвођача хране и пића. Путем примене статистичких метода факторске анализе и структурног моделовања добили смо правце дефинисаног концепта и отворили могућност за даља истраживања. Резултати истраживања обезбедиће малим произвођачима хране и пића значајне информације и концепт за повећање конкурентности како би били у позицији да унапреде своје пословање кроз технолошку подршку, пословни консалтинг, побољшање промоције и дистрибуције и рангирање кроз процес оцењивања.

The main contribution of the dissertation (up to 100 words) – in Serbian and English

The aim of this doctoral dissertation is to set forth the place, role and significance of the food industry in the Republic of Serbia on the basis of economic indicators as well as to provide a comparative analysis with EU and our neighboring EU countries. With the aim to improve the current position by relying on best practices in increasing competitive advantage, a concept that has been recognized by small food and beverage producers was created during the research. By applying the statistical methods of factor analysis and structural modeling we were provided with directions to follow for the defined concept and we opened up the possibility for further research. The research results will provide small food and beverage producers with essential information and with a concept on how to increase their competitive advantage so as to gain a position that would allow them to improve their business through technological support, business consulting, promotion and distribution, as well as ranking through evaluation.

ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

- да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана.

Проф. др Диона Ђурђевић, ванредни професор

Проф. др Александар Грубог, редовни професор

Проф. др Вилмош Тот, редовни професор

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ